

ביאורים

לאור המסקנה הברורה על נבדלות ה' מהמציאות הגשמית, מעלה הרמב"ם קושיה נוספת על הכתוב בתנ"ך. איך משה מבקש לראות את ה', והרי לא ניתן לראות אותו? אלא שמשו לא ביקש לראות אותו בעין גשמית אלא בעין השכל, כלומר לדעת אותו. הראייה היא ביטוי לידיעה ברורה שלא ניתן להכחיש אותה. ההשגה של חוש הראייה היא ברורה וחד משמעית, ומשה ביקש לדעת את ה' בשכלו באותה רמה של הכרה וודאות. אולם ה' השיב לו שהשכל האנושי לא יכול לדעת את ה' באמת, כי זה מעבר לתחום הקליטה שלו. כפי שהעין האנושית לא רואה גוונים מסוימים (אולטרא סגול, אינפרא אדום) והאוזן האנושית לא שומעת טונים מסוימים, כך גם השכל האנושי לא יכול להשיג ידיעה לא אנושית. ובכל זאת, משה אמנם לא היה יכול לראות את הפנים של ה', אבל היה יכול לראות את האחור של ה'. הרמב"ם מסביר את המונחים הללו כמשל לראיית אדם אחר. בראיית אדם אחר, מאחוריו, איננו פוגשים את האדם בצורה הטובה והמוחלטת ביותר. עם זאת אנו אכן מקבלים מושג מסוים על האדם ועל תוארו. כך משה רבנו, השיג השגה מסוימת אם כי מוגבלת, במציאות ה'. ועל ידי השגה זו, היה יכול להבחין ולהבדיל בין הבורא לשאר הנבראים. למשה ניתנה הזכות לדעת בבירור שה' לא דומה למציאות המוכרת לנו בעולם. אנחנו מגיעים למסקנה הזו בעזרת כללי ההיגיון, אולם משה הבין את זה באופן מוחלט.

כפי שהסביר הרמב"ם את התיאורים הגופניים שמיוחסים לה' בתנ"ך כמשל, ממשיך הרמב"ם באופן שיטתי להסביר בצורה דומה את שלל התיאורים הגשמיים שמיוחסים לה', כמו פעולות אנושיות של עמידה וישיבה, וכמו רגשות אנושיים של כעס ושמחה. בתחילת חלק א' של 'מורה הנבוכים' מאריך הרמב"ם בפירוט הנמשל של כל התיאורים השונים.

הרחבות

חשיבותה של הרחבת ההגשמה

אָבֵל הוּא בְרוּךְ הוּא יִתְעַלֶּה וְיִתְרוֹמֵם עַל כָּל זֶה. לדעת הרמב"ם הרחבת ההגשמה מהבורא אינה עניין ששייך למדרגות גבוהות בידיעת ה', אלא ידיעה שמוכרחים ללמד ולשנן אותה גם למי שאינו מסוגל להבין דברים עמוקים ו"אילו שלילת ההגשמה והעדר הדמיון וההיפעלויות הם דבר שמן הראוי לדבר עליו במפורש ולהבהירו לכל אחד לפי תפישתו, ולמסרו בקבלה לילדים, נשים, כסילים ולפגומים מלידה, (שאינם מסוגלים לחדור לעומק הדברים) כמו שמוסרים להם בקבלה שהוא אחד ושהוא קדום ושאינו לעבוד את זולתו, מכיוון שאין ייחוד אלא בהעדר הגשמות" [מורה נבוכים א, לה]. עולה מדברי הרמב"ם שהרחקת ההגשמה היא עניין עקרוני ובסיסי בעבודת ה' של כל אדם באשר הוא. הרב קוק מסביר שמי שמיחס גשמות לבורא, ואפילו הערך העליון ביותר אינו נתפס אצלו באופן מופשט, מרגיל את עצמו להתייחס לכל המציאות בצורה חומרנית ומגושמת ולא לראות את ערכה ותכליתה הפנימית. מתוך כך האדם רואה בעולם רק עניין שימושי לתועלתו האישית והגשמית [עין איה, ברכות ב, 275-276]. מדברי הרב קוק אפשר ללמוד שככל שנרומם את יחסנו לבורא נוכל להעלות את כלל התפיסות והשאיפות שלנו למקום גבוה ומרומם יותר.

י, מַה הוּא זֶה שֶׁבִקֵּשׁ מִשֶּׁה רַבְּנוּ לְהַשִּׁיג כְּשֶׁאָמַר: "הֲרֵאנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ?" (שמות לג,ח). בקש השגת משה לידע אמתת המצאון שלהקדוש ברוך הוא עד שיהיה ידוע בלבו כמו ידיעת אהד מן האנשים שראוה פניו ונחקה צורתו בקרבו, שנמצא אותו האיש נפרד בדעתו משאר האנשים. כך בקש משה רבנו להיות מציאת הקדוש ברוך הוא נפרדת בלבו משאר מציאת הנמצאין, עד שידע אמתת המצאון כמה שהיא. והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי, שהוא מחבר מגוף ונפש, להשיג אמתת דבר זה על בריו.¹

י, והודיעו ברוך הוא מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחוריו, עד שהשיג מאמתת המצאון דבר שנפרד הקדוש ברוך הוא בדעתו משאר הנמצאין, כמו שיפרד אהד מן האנשים שראוה אחוריו והשיג כל גופו ומלבושו בדעתו משאר האנשים. ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר: "וְרֵאִיתָ אֶת אַחֲרֵי, וְפָנָי לֹא יֵרְאוּ" (שם לג,כג).

יא, וְכִינּוּן שֶׁנִּתְבָּרַר שְׂאִינוּ גּוֹף וְגוּיָה, יִתְבָּרַר שֶׁלֹּא יֵאָרְעוּ וְלֹא אֶחָד מְמַאֲרְעוֹת הַגּוֹף: לֹא חֲבוּר וְלֹא פְרוּד, וְלֹא מְקוּם וְלֹא מְדָה, וְלֹא עֲלִיָּה וְלֹא יְרִידָה, וְלֹא יְמִין וְלֹא שְׂמֹאל, וְלֹא פְנִים וְלֹא אַחֲוֵר, וְלֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה. וְאֵינּוּ מְצוּי בְּזָמַן עַד שִׁיְהִיָּה לוֹ רֵאשִׁית וְאַחֲרִית וּמְנַן שְׁנִים. וְאֵינּוּ מִשְׁתַּנָּה, שְׂאִין לוֹ דְבַר שִׁיְגִירָם לוֹ שְׁנוּי.

יא, וְאִין לוֹ לֹא מוֹת וְלֹא חַיִּים כְּחַיֵּי הַגּוֹף הַחַי, וְלֹא סְכָלוֹת וְלֹא חֲכָמָה כְּחֲכַמַת הָאִישׁ הַחֲכָם; לֹא שְׁנָה וְלֹא הִקְיָצָה, וְלֹא כְּעַס וְלֹא שְׂחֹק, וְלֹא שְׂמִיחָה וְלֹא עֲצוּבוֹת, וְלֹא שְׂתִיקָה וְלֹא דְבוּר כְּדְבוּר הָאָדָם. וְכָךְ אֲמָרוּ חֲכָמִים: אִין לְמַעְלָה לֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה, לֹא עֲרָף וְלֹא עֵפוּי.

יב והואיל והדבר כך הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנאמרו בתורה ובדברי נביאים - הפל משל ומליצה הן, כמו שנאמר: "וּשְׁבַב בְּשָׂמִים יִשְׁחָק" (תהלים ב,ד), "כְּעֵסוֹנֵי בְּהֵבְלֵיהֶם" (דברים לב,א), "כְּפֶאֱשֶׁר שֵׁשׁ יִי" (שם כח,ט), וכיוצא בהן - על הכל אמרו חכמים: דְּבָרָה תוֹרָה כְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. וְכֵן הוּא אֲמָר: "הָאֵתִיָּהֶם מְכַעְסִים?" (ירמיהו ז,ט) - הֲרֵי הוּא אֲמָר: "אֲנִי יִי לֹא שְׁנִיתִי" (מלאכי ג,ג), וְאֵלּוֹ הֵיָּה פְּעָמִים כּוֹעֵס וּפְעָמִים שִׂמַח - הֵיָּה מִשְׁתַּנָּה. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוֹ אִין מְצוּיִן אֵלָּא לְגוֹפִים הַשְּׂפִלִים, "שִׁכְנֵי בְּתֵי חֲמוֹר אֲשֶׁר בְּעֵפֶר סוֹדֵם" (איוב ד,ט), אָבֵל הוּא בְרוּךְ הוּא יִתְעַלֶּה וְיִתְרוֹמֵם עַל כָּל זֶה.

הֲרֵאנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ - בקשת משה במעמד הנשגב של התגלות ה' אליו. ותשובת ה' הייתה: "וְיֵאמַר [ה'] לֹא תוּכַל לְרֹאֵת אֶת פָּנָי [להבין את מהותי], כִּי לֹא יֵרְאֵנִי הָאָדָם וְחַי [כי כל זמן שהאדם חי, הוא אינו יכול להבין את ה' עד תום]. וְיֵאמַר ה' הִנֵּה מְקוֹם [נקודת מבט] אֲתִי, וְנִצְבֶּכֶת עַל הַצּוּר [אז תבין את מקור הדברים]. וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשְׂמִיחָתִי בְּנִקְרַת הַצּוּר, וְשִׁפְתֵי כָּפִי עֲלֶיךָ [אגן עליך מפני עצמת הגילוי הזה] עַד עֲבָרִי. וְהִסְתַּרְתִּי אֶת כְּפִי וְרֵאִיתָ אֶת אַחֲרֵי [תבין את דרך הנהגתי בעולם]. וְפָנָי לֹא יֵרְאוּ [אך מהותי לא תובן]" (הביאורים פורים במ"ג). **עַל בְּרִיּוֹ -** לאמתו, בשלמותו. כל עוד יש תפיסה כלשהי של הקב"ה במושגי "שאר הנמצאים", הרי ההבנה אינה מושלמת (כדבריו באריכות במ"ג על תארי השלילה). **וְהוֹדִיעֵנו בְרוּךְ הוּא וְכוּ' -** משה ביקש הבנה של מציאות ה' והפרדתו "משאר מציאת הנמצאים", בדומה לראיית פנים, בו הזיהוי החד מבדיל אותו משאר האנשים. ה' עונה לו שאין יכולת באדם להבין את מציאות ה' הבנה ברורה ומבדלת, והוא יכול "להשיג פחות מזה מעט" (פה"מ הקדמה לאבות, ז), בדומה לראיית איש מאחור שאפשר להבין איך נראה שאר גופו ומלבושו בהשוואה לשאר בני אדם. **וְאֵינּוּ מְצוּי בְּזָמַן -** שהרי ממד הזמן נברא. **לֹא עֲרָף וְלֹא עֵפוּי -** אין לו פירוד או חיבור (פה"מ סנהדרין י,א). **יּוֹשֵׁב בְּשָׂמִים יִשְׁחָק -** ה' לועג לניסיונות לפגוע בו. **כְּעֵסוֹנֵי בְּהֵבְלֵיהֶם -** כאן הרמב"ם מביא דברים קשים שנאמרו במקרא על עובדי עבודה זרה: "הֵם קָנְאוּנִי בְּלֹא אֵל [החליפו אותי בעבודה זרה, שאינה אל], כְּעֵסוֹנֵי בְּהֵבְלֵיהֶם [בעבודה זרה, שאינה ולא כלום]". **וְהָיָה כְּפֶאֱשֶׁר שֵׁשׁ יִי עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֲתֶכֶם. וְכֵן הוּא אֲמָר -** על עובדי עבודה זרה: "הָאֵתִיָּהֶם מְכַעְסִים נָאֵם ה' הֲלוֹא אַתֶּם, לְמַעַן בְּשֵׁת פְּנֵיהֶם". הטיפשות שלהם פוגעת בהם ולא בי. ועל כגון דברים אלו כתב הרמב"ם: "כל המלעיג על דברי חכמים, נידון בצואה רותחת. ואין צואה רותחת חמורה מן הסכלות שגרמה לו להלעיג" (הקדמה לפה"מ ע"מ כא). **לֹא שְׂנִיתִי -** לא השתנית.

סיכום לביאור
מקראות התורה